אישים באגרות הראי"ה

הרב יעקב יצחקי, רב ראשי של דרבנט

הרב הראשי של דאגסטן, ומייסד המושבה באר יעקב · תר"ו–תרע"ז (1846–1917)

2 אגרות

דברי הרב קוק ודברי הרב שלמה אבינר, ונוסח האגרות המלא

igrot.shlomo-aviner.net

בקצרה

הרב יעקב יצחקי נולד בדרבנט שבדאגסטן בי' באלול תר"ו (1846). בגיל 22 התמנה לרב ראשי ואב בית דין של דאגסטן, ועמד בקשרי מכתבים עם רבנים בארצות רבות. הטיף לבני קהילתו לעלות לארץ ישראל, ובשנת תרס"ז (1907) התפטר מכהונתו ועלה לארץ. בשנת תרס"ח (1908) ייסד את המושבה באר יעקב, הקרויה על שמו, והתיישב בירושלים. עסק גם בחקר תולדות ישראל, וחיבר את "אהלי יעקב", פירוש למחזור. נפטר בירושלים בכ"א בסיוון תרע"ז (1917).

הרב קוק על הרב יעקב יצחקי

באייר תרס"ח (1908) הודה הרב קוק לרב יעקב, "אבד"ק דרבנד והגלילות", על המחזור עם פירושו "אהלי יעקב", ושיבח את איסוף "השירים היקרים משרי קודש הקדמונים, אשר היו פזורים זה בכה וזה בכה". על בקשתו להסכמה השיב הרב קוק בענווה: "קטנתי מאד ממדה זו", וצירף הערות על הפיוטים (כרך א', אגרת קלה).

באב תרס"ח שאל הרב קוק את הרב יצחקי מה ידוע לו על מצב החינוך במושבה באר יעקב, כי "א"א לנו לעזוב הדבר ליד החדשים", והאם התושבים יסייעו לייסד "ת"ת הגונה ע"פ התורה והמצוה כראוי" (כרך א', אגרת קנ).

האגרות

כרך א', אגרת קלה: תודה על המחזור עם פירושו 'אהלי יעקב', סירוב לכתוב הסכמה מתוך ענווה, והערות על הפיוטים.

"בצירוף המחזור היקר עם פירושו הנפלא "אהלי יעקב""

כרך א', אגרת קנ: שאלה על מצב החינוך במושבה באר יעקב והקמת תלמוד תורה בה.

"אבקש בזה מכת"ר להודיעני אם יש לו ידיעה נכונה איך לעשות ע"ד מצב החינוך במושבו באר-יעקב"

נוסח האגרות – עם ביאור

2 האגרות שבהן נזכר הרב יעקב יצחקי, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם התמצית שלה. הביאור משולב בתוך נוסח האגרות: בסוגריים מרובעים, באות קטנה ועל רקע תכלת. הוא אינו חלק מלשון האגרת

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קלה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ז' אייר תרס"ח - יפו **נמען:** הגאון ר' יעקב, אב בית דין דרבנט (כעת בירושלים)

הרב קוק מודה על מחזור הפיוטים לספרדים עם הפירוש 'אהלי יעקב', ומשבח את כינוס שירי הקודש הקדמונים. הרב קוק מסרב לכתוב הסכמה מתוך ענווה, ומצרף הערות. בין היתר הרב קוק מציע לגרוס 'דגולה' במקום 'סגולה', ומבאר את שלושת יסודות התשובה: חרטה, עזיבה וקבלה להבא, ואת המשמעות של 'יעיד עליו יודע תעלומות'.

עיקרי הדברים

- שבח למחזור 'אהלי יעקב'.
- הערות לפיוטים.
- יסודות התשובה ו'יודע תעלומות'.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ז' אייר תרס"ח[4].

שלו'[5] רב, מריבון טב [מאדון הטוב (ארמית)] לכבוד מר ידי"נ[6] גברא רבא ויקירא הרב הגאון עוטה אורה, כליל תפארת, מלא וגדוש, בנגלות וגנוזות, עמוס בתורה ויראת ד' טהורה, כקש"ת[7] מוהר"ר[8] יעקב שליט"א[9], אבד"ק[10] דרבנד [הרב יעקב יצחקי, רבה של דרבנט שבקווקז, שעלה לירושלים] והגלילות, וכעת אוה למושב לו עיר עז לנו ירושלים עיה"ק[11] תובב"א[12].

שלו' רב בכפילא כדאמרו רבנן. [שלום כפול, כמו שאמרו חכמים]

יקרת ימין מר ידי"נ שליט"א, בצירוף המחזור היקר עם פירושו הנפלא "אהלי יעקב", [פירושו של הרב יעקב על מחזור הספרדים] לשמחת לבבי קבלתי. ומה רחב לבבי בגילה ורינה, לראות את מעשי ידי כתר"ה[13] להתפאר. מה רב טובו אשר יעשה בזה לבית ישראל, וקהילות קודש הספרדים ד' עליהם יחיו, בהאירו אור יקרות על כל הפיוטים הקדושים, אוצרות אור וקדושת אמת משנים קדמוניות. ומה יקר הוא אוצרו הטוב, אשר קבץ את השירים היקרים משרי קודש הקדמונים, אשר היו פזורים זה בכה וזה בכה, ועתה הנה הכל שולחן ערוך מלא ברכת ד', מוכן לכל החפץ בעת רצון לדלות פנינים ממעמקי לב עמוק. זכות הרבים תהי'[14] תלוי' בו עדי עד.

ואשר דרש ממני כתה"ר[15] לבא בהסכמה על ביאורו היקר, קטנתי מאד ממדה זו, כי דברי קדשו כולם חביבים ויקרים, מעידים על טהרת לבב אומרם, ועל ידיעתו הרחבה בכל מקצעות התורה, ואנכי הצעיר ושפל אנשים, מה כחי לשבח את השבח המגיע לכתבים כאלה, המפיקים אור וזוהר כמראה הבזק וכעין החשמל [יחזקאל א, יד; א, ד] לחמדת עינים ותאות כל נפש.

אין לי כ"א[16] לחתום בברכה, יאריך השי"ת[17] ימי כתר"ה ושנותיו בטוב ובנעימים, ותוסיף עוד ידו לתת לנו מטעמים מפרי תבונתו, להאיר עיני רבים, ותחזינה עינינו בשוב לציון גאולים, ובעמד הכהן

לאורים ולתומים, [עזרא ב, סג] ושרי קודש שיר חדש ישאו בגאון שם ד' בבית נכון ונשא, ויוסיפו ענוים בד' שמחה, [ישעיהו כט, יט] ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו בשמחת הר קדשו, כנפשו היקרה ונפש ענוד באהבתו, מציק לפניו מעומק לבו את ברכתו,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם ד' אלה, גוי קדוש על אדמת הקודש פה עיר הקודש יפו והמושבות תובב"א.

הנני מליט בזה איזה הערות. אמנם מפני הטרדא א"א[18] לי כעת לעבור על כל ד"ק[19], ואם יהי'[20] בחפץ ידי"נ יואיל נא להודיעני, ובהמשך הזמן, אשר יזמין השי"ת מדי עברי, קמא קמא אשלח לידי כתר"ה, ויוכל לעשות בהם כחפצו הטהור.

ידי"ע[21] הנ"ל[22]

דף ד' ע"א[23]. בפזמון "קמתי באשמורת" לרמב"ע[24]: [סליחה לרבי משה אבן עזרא] "ונפשי שחרחרת" פי'[25] באה"י[26], [פירש ב"אהלי יעקב"] כי החטאים פוגמים בנפש. ואם כי הדבר ודאי אמת, אבל לענין פשט כונת הסלח נלע"ד[27], שהוא הציור הפשוט, שנפשו עצובה ושחורה בקדרות רעיון ועצב, כלבוש שחורים, המורים על אבל ועוצב, ובזה הוא מבטא ענין של חרטה על החטאים, שהוא אחד מעקרי התשובה כמש"כ[28] ר"י בשע"ת[29]. [כמו שכתב רבנו יונה ב"שערי תשובה"]

"ותן כקדם סגולה". הגיה כת"ר[30] "ותחילה", אבל אין הלשון נושא עליו צחות השיר. ואולי צ"ל[31] "דגולה", שהיא כנס"י[32] הדגולה מכל העמים, כמו שאנו אומרים על הקב"ה[33] "דגול מרבבה". [שיר השירים ה, י] וכה"ג[34] דשבת פ"ח, דנמשלה כנס"י לתפוח משום דכתיב "כתפוח בעצי היער" [שיר השירים ב, ג; שבת פח] על הקב"ה, וי"ל[35] דחביבא לי' להביא מדרשא, שהשבח הנאמר אצל הקב"ה ראוי להאמר על כנס"י, יותר מקרא ד"ריח אפיך כתפוחים" ומיושב קוהת"ו[36] שם ד"ה[37] פריו. ולקמן ד' ט"ו א', בפיוט "אראלי מעלה" אי' "דגולי סגולה", והעיר יפה שם כת"ר ע"ש[38] "איומה כנדגלות", ע"כ[39] קרובה היא הגהה זו לע"ד[40], ומקיימת יפה את צלצול החרוז בנקודותיו, כשיר משובח ונאות לרוח השיר.

שם ע"ב[41] "בן אדם". פי' כת"ר, ד"ישראל נקראים אדם" "אתם קרויים אדם", ויש להם תשובה. יל"ה[42] דהלא תשובה מועלת אפילו בב"נ[43], וננוה תוכיח, כמ"ש[44] חז"ל[45] שהם קרובי תשובה. ואולי י"ל[46], דדוקא על עבירה דחמס מהני תשובה, דמתקן בזה את הלאו ע"י[47] ההשבה, ולא בשאר עבירות, שא"א[48] לתקן העבר. אלא דלפי"ד[49] רש"י[50], עירובין ס"ב א' ד"ה לא, דגבי ישראל כתיב והשיב את הגזילה, אבל בעכו"ם[51] לא כתיב השבה כו'[52], א"כ[53] גם בגזל מן הדין אין שייך תיקון, כיון שהעשה לא קיימא עלייהו לנתוקי ללאו, ומ"מ[54] חזינן דבידי שמים מהניא תשובה. אלא שהתוס'[55] השיגו ע"ד[56] רש"י, וס"ל[57] דב"נ[58] ג"כ[59] חייב להשיב, וי"ל דאה"נ[60] מחולק חמס משאר עבירות, דלא שייך בהו תיקון, ואפי'[61] לד' רש"י י"ל ע"פ[62] דברי רד"ק[63], דהקב"ה[64] מקפיד על החמס בב"נ יותר משאר עבירות, מפני שהוא נוגע יותר לישובו ש"ע, וא"כ[65] י"ל דכיון דשבו בפועל, ונתקן ישוב העולם, שוב אין הקב"ה נזקק להם לענשם בעוה"ז[66], ומ"מ י"ל דבעוה"ב[67] עוד עונם בם. אבל הלא ידוע דאדה"ר[68] וקין תרח וישמעאל עשו תשובה ונתקבלו, והתוס'[69] ע"ז[70] ג' ועוד כ"מ[71] כתבו דבני אדם מקרי ג"כ

ב"נ[72], כלומר בני אדה"ר[73], ומשו"ה[74] נקרא יחזקאל בן אדם, כדי האריז"ל[75] בלקו"ת[76], משום שהי'[77] ממש בנו של אדה"ר משורש קין, וכ"ה בגילגולים פכ"ג[78], וי"ל דה"נ[79] אמר בן אדה"ר שעשה תשובה, וראויים כל תולדותיו ללכת בעקבותיו ולשוב אל ד' ורפא להם.

ד' ה' ע"א, "רחץ וטהר". ראוי להשלים עם ד' כת"ר, כשם ששם אמרו לו שהוא דבר קל, - והריוח מרובה, שרק ע"י הרחיצה הקלה ישיג רפואה שלמה, ה"נ[80] התשובה היא קרובה מאד וקלה, כעדות תוה"ק[81] "כי קרוב אליך הדבר מאד", והריוח גדול מאד רפואה שלמה לגוף ולנפש ולכל העולם כולו, כדחז"ל[82] בשלהי יומא, שאפי'[83] אחד ששב מוחלין לו ולכל העולם כולו ומביא רפואה לעולם, וכמשל הר"י[84] בשע"ת ע"ד התפוסים ע"י עון למלכות, שהשאיר להם מחתרת פתוחה, והי'[85] הקצף גדול על מי שלא ברח, כיון שראה המחתרת פתוחה לפניו, ש"מ שרצון המלך להנצל על ידה בנקל, כי חפץ חסד הוא.

שם, "מאסונים". העיר כת"ר שנקט יראת העונש, משום דלאו כולי עלמא גמירי לאחוז בתשובה מאהבה ומיראה עילאה, וכהא דקיי"ל[86] דברכות וקללות או אזהרות ועונשים נקראים ומתרגמים, מגילה כ"ה ב' ולא חיישינן דלמא אתו למיעבד מאהבה ומיראה. ומ"מ י"ל דאסונים כולל ג"כ האסון היותר גדול של הריחוק מקרבת ד' ב"ה שהוא הטוב האמיתי, א"כ הוי בכלל יראת אמת הבאה מאהבה.

ד' ו' א'. "אתה יודע רזי עולם". לא אמנע מהציג מה שפרשתי לע"ד בנוסח זה, שהוא מובא ג"כ בהקדמה לוידוי "על חטא", ולכאורה אינו כ"כ[87] מענין וידוי. אלא דבאמת עקרי תשובה הם שלשה, כדי הר"י בשע"ת, חרטה על העבר, ועזיבת החטא מהמחשבה והרצון בהוה, וקבלה על להבא, ולפי"ד[88] הרמב"ם[89] בריש ה' תשובה נראה שמצות וידוי הוא שיאמר אלו הענינים של החרטה העזיבה והקבלה, וכלשון הוידוי שהוא ג"כ בירושלמי שלהי יומא, אמנם בבבלי לא נזכר שבכלל מצות וידוי הוא שיאמר עניני התשובה לחלקיהם כי"א "אבל אנחנו חטאנו", כדאמרי' ביומא פ"ז ב' ש"מ עיקר וידוי האי הוא, וע"כ[90] לא מצינו במטבע התפילות של הקדמונים הקבוע לכל ישראל מפורש פרטי חרטה עזיבה וקבלה, כי"א הזכרת החטא שהוא ענין הרחבה ל"אבל אנחנו חטאנו", ונראה דהפרטים ע"פ הבבלי הם בכלל תשובה שבמחשבה ולא בכלל מצות וידוי. ולפי"ז[91] צ"ע[92] למה פסק הרמב"ם, שצריך שיאמר אלו הענינים. ואולי י"ל שחילק בין יחיד לציבור, דבירו' וכן ברמב"ם[93] הוא לשון יחיד, וכדאמרי' בברכות י"ב ב' למען תזכרי ובושת דילמא ציבור שאני, וי"ל דה"נ יש להקל גבי ציבור בהזכרת החטא בעלמא יותר מיחיד, שצריך ג"כ לפרש פרטי התשובה בוידויו, והכי שפיר לן שלא לאפושי במחלוקת בין התלמודים כמה דאפשר. וי"ל דמ"מ רמוז כאן כל שלשת דרכי התשובה בוידוי, דהנה החרטה כבר כתב הר"י בשע"ת דאינה דומה לפי מה שהחטא גדול בעיניו, שהרי הפסד דינר ג"כ קשה בעיני האדם ומתחרט ע"ז ומ"מ אינו דומה חרטתו למי שאבד כל הונו בענין רע, וק"ו[94] הנשמה היקרה כבודה בת מלך ממ"ה הקב"ה, א"כ א"א שתהי'[95] חרטה גמורה כדינה כי"א אם ידע האדם כמה החטא פוגם, וכאשר באמת פגמי החטא עולים הם למעלה בסדרי העולמות והנשמות כולם, דחד בחד סביך, ע"כ אמתת צורת החרטה אינה גלויה כי"א ליוצר בראשית ב"ה, שהוא לבדו יודע רזי עולם ותעלומות סתרי

כל חי, ויודע עד היכן שפע החיים של כל חי נפגם ע"י סתימת החטאים, ועל פיהם ראוי שתהי' עמוקה החרטה, ולענין העזיבה כן לא יוכל האדם לדעת את לבבו בעצמו, כי ישנן מחשבות נעלמות שאפילו בעל המחשבה לא ידע אותה, ולפעמים היא מתגלה ע"י התעוררות מן הצד ואתגלי בהתתא, אמנם יוצר האדם חופש כל חדרי בטן ובוחן כליות ולב צריך שיהי'[96] ענין העזיבה על דעתו העליונה ב"ה. ולענין הקבלה להבא הלא צריך לקבל לעמוד בפני החטא גם אם יזדמנו סבות מזיקות ומעוררות את כח הרע בנפש, מ"מ[97] יהי' גיבור לעמוד בפרץ, ואיך ידע האדם כמה גדול הוא הכח העתיד לבא עליו בתור נסיון, אלא יודע תעלומות אשר "אין דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך", אתה יודע כל העתידות, וע"פ[98] כל האופנים העתידים החקוקים בידיעה העליונה תבא הקבלה על להבא להתגבר על יצרו ולהמנע מן החטא. וזהו ענין "יעיד עליו יודע תעלומות" האמור בהר"מ[99]. וכללו כאן ברמיזה ג' תוכני התשובה לצאת ידי הירושלמי גם בוידוי הנאמר בדיבור.

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
5. שלו' - שלום
6. ידי"נ - ידיד נפשי
7. כקש"ת - כבוד קדושת שם תפארתו
8. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
9. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
10. אבד"ק - אב בית דין קהילת
11. עיה"ק - עיר הקודש
12. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
13. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
14. תהי' - תהיה
15. כתה"ר - כבוד תורתו הרמה
16. כ"א - כי אם
17. השי"ת - השם יתברך
18. א"א - אי אפשר
19. ד"ק - דברי קדשו
20. יהי' - יהיה
21. ידי"ע - ידידו עוז
22. הנ"ל - הנזכר לעיל
23. ע"א - עמוד א
24. לרמב"ע - לרבי אברהם אבן עזרא
25. פי' - פירוש
26. באה"י - באהבה יתירה
27. נלע"ד - נראה לעניות דעתי
28. כמש"כ - כמו שכתב
29. בשע"ת - ב"שערי תורה" (שם מוסד)
30. כת"ר - כבוד תורתו
31. צ"ל - צריך להיות
32. כנס"י - כנסת ישראל

33. הקב"ה – הקדוש ברוך הוא
34. וכה"ג – וכהאי גוונא
35. וי"ל – ויש לומר
36. קוהת"ו – קושיית התוספות
37. ד"ה – דיבור המתחיל
38. ע"ש – עיין שם
39. ע"כ – על כן
40. לע"ד – לעניות דעתי
41. ע"ב – עמוד ב
42. יל"ה – יש להעיר
43. בב"נ – בבני נח
44. כמ"ש – כמו שכתב / כמו שנאמר
45. חז"ל – חכמינו זכרונם לברכה
46. י"ל – יש לומר
47. ע"י – על ידי
48. שא"א – שאי אפשר
49. דלפ"ד – דלפי דעתי
50. רש"י – רבי שלמה יצחקי
51. בעכו"ם – בעובדי כוכבים ומזלות
52. כו' – וכולי (וכן הלאה)
53. א"כ – אם כן
54. ומ"מ – ומכל מקום
55. שהתוס' – שהתוספות
56. ע"ד – על דבר
57. וס"ל – וסבירא ליה
58. דב"נ – דבן נח
59. ג"כ – גם כן
60. דאה"נ – דאין הכי נמי
61. ואפי' – ואפילו
62. ע"פ – על פי
63. רד"ק – רבי דוד קמחי
64. דהקב"ה – דהקדוש ברוך הוא
65. וא"כ – ואם כן
66. בעוה"ז – בעולם הזה
67. דבעוה"ב – דבעולם הבא
68. דאדה"ר – דאדם הראשון
69. והתוס' – והתוספות
70. ע"ז – על זה
71. כ"מ – כל מקום / כל מה (ש...)
72. ב"נ – בן נח / בני נח
73. אדה"ר – אדם הראשון
74. ומשו"ה – ומשום הכי
75. האריז"ל – האר"י זכרונו לברכה
76. בלקו"ת – בליקוטי תורה
77. שהי' – שהיה
78. פכ"ג – פרק כ"ג
79. דה"נ – דהכי נמי (שכך גם)

80. ה"נ - הכי נמי (כך גם)
81. תוה"ק - תורתנו הקדושה
82. כדחז"ל - כדברי חכמינו זכרונם לברכה
83. שאפי' - שאפילו
84. הר"י - הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
85. והי' - והיה
86. דקיי"ל - דקיימא לן
87. כ"כ - כל כך
88. ולפ"ד - ולפי דעתי
89. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
90. וע"כ - ועל כן
91. ולפי"ז - ולפי זה
92. צ"ע - צריך עיון
93. ברמב"ם - ברבי משה בן מימון
94. וק"ו - וקל וחומר
95. שתהי' - שתהיה
96. שיהי' - שיהיה
97. מ"מ - מכל מקום
98. וע"פ - ועל פי
99. בהר"מ - ב + הר"מ: הרב רבי שם שמתחיל באות מ (כגון משה / מאיר / מרדכי / מנחם / מיכל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת קנ

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ד מנחם אב תרס"ח - יפו **נמען:** הרב יעקב יצחקי, רב ראשי של דרבנט (יושב בירושלים)

הרב קוק שואל איך לפעול בעניין החינוך במושבה באר יעקב, שיש בה חשש שהחדשים יסיתו את הילדים מן הדת. הרב קוק שואל אם התושבים ישתתפו בהוצאות, ואם יסייעו להקים תלמוד תורה הגון.

עיקרי הדברים

- החינוך במושבה באר יעקב.
- הקמת תלמוד תורה במושבה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"ד מנ"א[4] תרס"ח[5].

לכ' ידידי הרב הגאון, כליל חכמה, תורה ויראה, מו"ה יעקב יצחקי [הרב יעקב יצחקי, רבם של יהודי דרבנט שבקווקז, שעלה לירושלים][6][7] שליט"א[8], רב ראשי מק' דרבנד והגלילות ומשכנו כבוד בעי"ק[9] ירושת"ו[10].

שלו'[11] וברכה באה"ר[12],

אבקש בזה מכת"ר[13] להודיעני אם יש לו ידיעה נכונה איך לעשות ע"ד[14] מצב החינוך במושבו באר-יעקב. [מושבה שייסדו עולים מן הקווקז בתרס"ז] כי כמובן א"א[15] לנו לעזוב הדבר ליד החדשים, שדרכם להסית ולהדיח ילדי ישראל מהדת והאמונה הק'[16] לגמרי. יודיעני נא כת"ר[17] באיזה אופן יש לפעול עליהם, ובכלל אם ישתתפו גם מצדם בהוצאות ת"ת[18], ואם יהי'[19] מצדם לעזור ליסד שם ת"ת[20] הגונה ע"פ[21] התורה והמצוה כראוי.

והנני בזה דוש"ת[22] ומצפה לתשובתו, ידידו מכבדו כיקרת פאר ערכו,

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. מנ"א - מנחם אב
5. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
6. לכ' - לכבוד
7. מו"ה - מורנו הרב
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. בעי"ק - בעיר הקודש
10. ירושת"ו - ירושלים תבנה ותכונן
11. שלו' - שלום
12. באה"ר - באהבה רבה
13. מכת"ר - מכבוד תורתו
14. ע"ד - על דבר

15. א״א - אי אפשר
16. הק' - הקטן
17. כת״ר - כבוד תורתו
18. ת״ת - תלמוד תורה
19. יהי׳ - יהיה
20. ת״ת - תלמוד תורה
21. ע״פ - על פי
22. דוש״ת - דורש שלומו ותורתו